

מפגשי אברהם עם תושבי "הארץ אשר אראך"

קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה פי לך אתננה: (בראשית יג יז).¹

בראשית רבה פרשה לט סימן ח

"וילך אברם כאשר דבר אליו ה'" - אמר רבי לוי: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים. אמר: הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור,² ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור. אמר: הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. אמר לו הקב"ה: "לזרעך אתן את הארץ הזאת".³

אור החיים בראשית יב ו

"ויעבור אברהם בארץ" - מודיע הכתוב כי היה אברם עובר בארץ ממקום למקום ואין אומר אליו דבר מבני הארץ. והגם שבעלי הארץ שהם כנען היו אז בארץ אשר עבר אברהם שמה, לא פצה פיו וצפצף.⁴ עוד ירמוז כי אברהם היה עובר ולא היה מחזיק עצמו בחשיבות, אלא עברי, על דרך אומרו: "אברם העברי".⁵

בראשית רבה פרשה מב סימן ה

"עמק שוה" - רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן: ששם הושוו כל עובדי כוכבים וקיצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים: "שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו". אמרו לו: מלך את עלינו, נשיא את עלינו, אלוה את עלינו. אמר להם: אל יחסר העולם מלכו, ואל יחסר העולם אלוהו.⁶

בראשית רבה סוף פרשה מב

¹ פסוק זה נאמר לאברהם לאחר חזרתו ממצרים. מיד עם כניסתו לארץ נאמר לו: "לְזַרְעְךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" ובכך הוא יודע שהגיע "אל הארץ אשר אראך". וכבר שם מגלה לנו התורה שהארץ המובטחת אינה ריקה מאדם: "והכנעני אז בארץ" (ראה רש"י על פסוק זה והשווה עם רש"י הראשון על התורה). "קום והתהלך בארץ" הוא, אפוא, לא רק על מנת לפגוש מקומות ואתרים, אלא גם אנשים ועמים אחרים. ואנו מעוניינים להתחקות אחר פגישותיו של אברהם עם תושבי "הארץ אשר אראך".

² סולמה של צור (מערות ראש הנקרה) נחשב לגבולה הצפוני - דה פקטו אם לא דה יורה - של ארץ ישראל. ראה ויקרא רבה לז ג על רבן גמליאל שהיה מטייל עד סולמה של צור וכן ביצה דף כה עמוד ב לגבי המשולח - שליח מצוה - שמגיע מבבל לארץ ישראל ומקיף את סולמה של צור. ראה עוד הסיפור בספרי דברים פיסקא פ על חכמים שרצו לצאת מהארץ במסלול זה שלאורך החוף ובכו וקרעו בגדיהם. ראה סקירה על ספרי זה במאמר של הרב יעקב זיסברג, המעיין, תשרי תשנ"ח.

³ זרעו של אברהם יושבים בבית המדרש ודנים איך אפשר לשלב את עבודת האדמה והעיסוק בפרנסה יחד עם לימוד התורה. ראה מחלוקת ר' ישמעאל ורשב"י מסכת ברכות דף לה' ע"ב: "אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ... תורה מה תהא עליה? אמר אבבי הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידן כר' שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן". וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [ואספת דגנך](#) בפרשת עקב, ראה שם. לעצם המדרש, ראה איך הוא מכניס את אברהם לארץ בדרך הים, במעבר ראש הנקרה, בניגוד לפשט הפסוקים שמהם ניתן ללמוד שאברהם נכנס לארץ באיזור גשר אדם (הג'פטליק), כפי שעושה אח"כ גם יעקב בחזרתו מחרן, שהרי אלון מורה ושכם הם תחנתו הראשונה בה הוא מקים מבזח תודה לה'. ראה המפות באטלס כרטא ואטלס דעת מקרא. האם לפנינו מדרש גלילי המעתיק לגליל תכונות ושבחי ארץ יהודה והשומרון?

⁴ נראה שאפשר לקרוא את "לא פצה פיו וצפצף" בשני הכיוונים, הן אברהם והן איש מבעלי הארץ.

⁵ אברהם אשר נקרא עברי משום שבא מעבר הנהר (יהושע פרק כד), ממשיך להיות עברי גם בארץ שהובטחה לו. הוא עובר ממקום למקום ובכל מקום נתקל ב"בעלי הארץ" שהם מזרע כנען (ראה שוב רש"י על הפסוק "והכנעני אז בארץ"). אין הוא פוצה פה ומצפצף ואינו מחזיק עצמו בחשיבות, אלא נשאר עברי. ומתוך דברי אור החיים, אפשר להבין שגם תושבי/בעלי הארץ לא פצו פה ולא צפצפו ונהגו כבוד זה בזה. כפי שנמשיך ונראה. בראייה של חלוקת העולם ע"י נח לבניו לאחר המבול, יש כאן מפגש מעניין בין בני שם ובני חם. ראה דברינו [אברהם העברי](#) בפרשה זו וכן [גר ותושב אנכי עמכם](#) בפרשת חיי שרה.

⁶ אברהם חוזר כמנצח במלחמתו כנגד ארבעת מלכי הצפון, ולא מתנגד לכבוד שעושים לו עובדי כוכבים (ובתוכם אנשי סדום) "הרעים והחטאים" שאותם הציל) שזה עצמו על גבול עבודה זרה. הוא מסכים לכבוד זה ומנצל את האירוע לקידוש שם שמים. הדרשן שאל את הפסוק "נשיא אלהים אתה בתוכנו" מפרשת חיי שרה במטרה להראות שאברהם מסרב למלכות/נשיאות זו, אך המדרשים והפרשנים שם (בחיי שרה) דווקא מוכיחים שמשם זכה אברהם למלכות. ראה למשל ילקוט שמעוני רמז עז: "המליכו הקב"ה לאברהם אבינו בחייו ל"ה שנה, שנאמר: נשיא אלהים אתה". וכבר הארכנו לדון במדרש זה בנושא [סוכתה של סדום](#) בחג הסוכות והראנו שמדרש זה מכוון גם לעתיד לבוא שאז אברהם ישלים את המלכת הקב"ה בעולם, כולל ובעיקר בסדום.

בשעה שאמר הקב"ה לאברהם לימול הלך ונמלך בג' אוהביו. אמר לו ענר: כבר בן מאה שנה אתה ואתה הולך ומצער את עצמך? אמר לו אשכול: מה את הולך ומסיים את עצמך בין שונאיד?⁷ אמר לו ממרא: אלהיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון, והדבר הזה שאמר לך לימול אין אתה שומע לו?⁸

מדרש תנחומא פרשת לך לך סימן יב

"וזורע צדקה שכר אמת" - זה אברהם שזרע צדקה והיה מאכיל עוברים ושבים, שנאמר: "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם". לאחר שהיה מאכילן ומשקן היו מברכין אותו. ואמר להם לי אתם מברכין? ברכו לבעל הבית שנותן לכל הבריות אוכל ומשקה ונותן בהם רוח. והיו אומרים לו היכן הוא? אמר להם: שליט בשמים ובארץ, ממית ומחיה, מוחץ ורופא, צר את העובר במעי אמו ומוציאו לאויר עולם, מגדל צמחים ואילנות מוריד שאול ויעל. כיון שהיו שומעין כך היו שואלין: כיצד נברך אותך ומחזיקין לו לטובה? היה אומר להם: אמרו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ברוך נותן לחם ומזון לכל בשר. והיה מלמדם ברכות וצדקות...⁹

בראשית פרק יד פסוקים יט-כב

"ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון: ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ: וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל ... ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ":

מפגש זה של אברהם וחיבורו עם כת המאמינים באל אחד היושבים "בארץ אשר אראך" (בירושלים!) הוא אולי המפגש החשוב ביותר של אברהם וסיבת בואו המרכזית דווקא לארץ הזו. אברהם אינו מסרב לטקס שעורך מלכיצדק (ראה "עמק שוה" לעיל) ולקבלת הברכה מהם ואף נותן מעשר לכהן שלהם. ועם זאת, הוא מלמד אותם את שם הויה.¹⁰ מלכיצדק אומר: "אל עליון קונה שמים וארץ" ואילו אברהם עונה לו: "ה' אל עליון קונה שמים וארץ".¹¹

מפגשים נוספים

מפגשים נוספים שייכים כבר לפרשת השבוע הבא - וירא:

- המפגש עם המלאכים שבעיני אברהם היו אנשים: "שמא תאמרו, כמלאכי השרת נדמו לו? לא נדמו לו אלא לערביים" (קידושין לב ע"ב).¹²

⁷ המילה כסיבה לאנטישמיות היא נושא נכבד שיש לדון עליו בע"ה בפעם אחרת. כאן רק נעיר לגבי הדואליות שבמעמדו של אברהם ביחס לגויים. מחד גיסא הוא: "אב המון גויים", מלך על סדום, אברהם מגייר ושרה מגיירת, מתחבר אל יושבי (בעלי) הארץ ועוד. מאידך גיסא, בתחילת הפרשה (וסוף פרשת נח) הוא "אברהם העברי": "כל העולם מעבר אחד והוא מעבר אחד" (בראשית רבה מב ח) ובסוף הפרשה נמצאת מצוות מילה המסיימת (מציינת) את אברהם כנפרד משאר כל העולם. ראה גם סנהדרין לט ע"א בסיפור על הקיסר שמציע לר' תנחום "איחוד כל העולם": "אמר ליה קיסר לרבי תנחום: בוא נהיה כולנו לעם אחד. - אמר לו: טוב, אנו שנימולים, אין אנו יכולים להיות ערלים כמותכם. אתם מולו ותהיו כמונו" (התרגום עפ"י שטיינזלץ). ובמקרא הלוא היא פרשת דינה ושכם. הנושא הוא, כאמור, רחב ולא כאן המקום לפרט ולהאריך.

⁸ אברהם נמלך בשלשת רעיו "הגויים" על המילה? יהיו אולי מי שיזקפו גבה ויאמרו: הכיצד זה אברהם מתייעץ עם חבריו בני המקום על מצווה שהקב"ה ציווה אותו! והתשובה היא: אכן! ראה בראשית רבה פרשה ח' סימן ח' על הפסוק נעשה אדם: "למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים וכיון שבא לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת". וראה גם דעת ר' לוי שם. מי שהוא מלך יכול (וחייב לעתים) להימלך (מלך - נמלך) ואין בכך משום פחיתות כבוד או נימה של היסוס.

⁹ אברהם המחנך. וכמחנך מנוסה הוא גם יודע שחינוך טוב הוא על קיבה מלאה (אין אזכור לברכה ראשונה רק אחרונה). אך ראה בראשית רבה מט ד שם, חינוך קצת פחות ליברלי: מי שברך - טוב. ומי שלא רצה לברך נדרש לשלם דמי סעודתו! וכבר זכינו להאריך גם בנושא זה בדברינו [הכנסת אורחים של אברהם](#) בפרשת וירא.

¹⁰ ראה רמב"ן על פסוק יח שם: "אברהם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים. אבל מפני שידע שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם ... ומלכי צדק לא הזכיר ה' אבל אברהם אמר ה' אל עליון". אברהם מחדש שם הויה בעולם. ראה דברי רמב"ן גם בפירושו לבראשית כו ה בדיון על האבות שקיימו התורה: "... כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים, או לכהני ה', כגון שם ועבר ותלמידיהם, כענין והוא כהן לאל עליון (לעיל יד יח)".

¹¹ מכאן נכנס טופס הלשון "קונה שמים וארץ" לברכת האבות - מגן אברהם. בנוסח ארץ ישראל היו אומרים זאת בתפילת "ח הרגילה. בנוסח שבידינו שהוא נוסח בבל, רק בתפילת מעין שבע שאנו אומרים בליל שבת לאחר תפילת עמידה (שהיא מעין חזרת ש"ץ מקוצרת). וכן בנשמת כל חי בתפילת שחרית. (יש עוד מקום בו אנו אומרים "קונה שמים וארץ"?). נכון שאברהם הוא שמוסיף את שם הויה, אבל מלכיצדק, שעל פי מסורת המדרש הוא שם בן נח (ראה רש"י בראשית יד יח, גמרא נדרים לב ע"ב), הוא הראשון שטבע מטבע לשון זו. להוציא את פירוש רמב"ן הנ"ל, לא מצאנו מי שמתייחס למהות מפגש זה של אברהם עם מלכי צדק. ומי שיאיר עינינו עוד בנושא מרתק זה - יבורך! ובינתיים, זכינו להשלים את הדף מי אתה מלכיצדק?

¹² המקור הוא מסכת קידושין לב ע"ב בדיון ההלכתי על נשיא שמחל על כבודו ובסיפור על הסעודה שעשה רבן גמליאל לחכמים. וצריך לשוב ולקרוא את פסוקים א - ח, ואולי גם פסוק ט, בראש פרשת וירא (פרק יח) במחשבה שמדובר בערבים ובעובדי עבודה זרה על מנת להבין לעומק את מידת הכנסת האורחים של אברהם. רק מפסוק ט או י הוא יכול להבין שמדובר במלאכים.

- הברית עם אבימלך.¹³
- "המפגש" המחודש עם ירושלים, היא שלם, היא "אחד ההרים אשר אומר אלך" בארץ המוריה.¹⁴

בחלק ממפגשים אלה כבר דנו ובחלקם נזכה לדון בע"ה.

פירוש עלי תמר לירושלמי כלאים פרק ד הלכה ד'¹⁵

"ארץ כנען לגבולותיה סביב" (במדבר לד ב) גבולות שבדו להם הכנענים. בשבת פרק ה: מנא לן הא דקים להו לרבנן דחמשה זרעונין בערוגה כל ששה טפחים לא ינקי מהדדי - מילתא הוא? דכתיב: לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים ... ופירש רש"י: ראשונים - אמורים וחוונים שהיו בקיאים בכך וכו' ...¹⁶

וא"כ צריך לבאר ולהסביר איך זה שמהכנענים אנו למדין? אולם הדבר יבואר עפ"י בראשית רבה לך לך ל"ט י"ט: אמר רבי לוי: בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהריים ובארם נחור ראה אותן אוכלין ושותין ופוחזים. אמר: הלוואי לא יהיה לי חלק בארץ הזאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור, אמר: הלוואי יהיה לי חלק בארץ הזאת. אמר לו הקב"ה: לזרעך אתן את הארץ הזאת עכ"ל. ובוודאי שגם בארם נהריים היו עסוקין בחרישה בזריעה ובקצירה, אלא שהיו עצלים בעבודת האדמה ולא הוציאו תבואת הארץ כראוי, שהיה מחוסר ניכוש ועידור ושאר עבודות חקלאות. אולם הכנענים היו חקלאים חרוצים ועמלים והיו בקיאים בחקלאות ובטבע הארץ, עד כדי כך שהיו אומרים: מלוא קנה זה לזית וכו'.¹⁷ ולא עוד, אלא שהיו טועמים את העפר וגבם מריחים בארץ וידעו טבעם בגלל בקיאותם וחריצותם המופלגת בחקלאות. ולפיכך אמר אברהם: הלוואי יהא חלקי בארץ הזאת, שחקלאיה עמלים וידעיים טבע הארץ ידיעה מופלגת ... אם כן, שיטת החקלאות ועקרונותיה נתאמתו בהסכמה אברהם וא"כ לא מהכנענים לבד אלא גם מאברהם אנו לומדים ולפיכך נקבע שיטת חקלאות הכנענים כהלכה.¹⁸

שבת שלום

מחלקי המים

¹³ שעל טיבה וערכה נחלקו הדעות בפרשני המקרא ובמדרש. ראה בראשית רבה פרשה נד סימן ד: "אתה נתת לו שבע כבשות, חייך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות". וכן דברי רשב"ם הידועים. מנגד, ראה בראשית רבה נד: "אמר ריש לקיש: תוכחה מביאה לשלום: והוכיח אברהם את אבימלך. היא דעתו של ריש לקיש שאמר: כל שלום שאין עמו תוכחה, אינו שלום". וכבר הרחבנו בנושא [הברית עם אבימלך](#) בדף מיוחד בפרשת וירא.

¹⁴ העקידה סוגרת שני מעגלים ששניהם נפתחו בפרשתנו. האחד, של "לך לך" למקום לא מוגדר מראש - ראה בראשית רבה לט ט: "אמר ר' לוי בן חיתא: שתי פעמים כתוב לך לך ואין אנו יודעים איזו חביבה, אם השנייה, אם הראשונה". והשני, של ירושלים, אשר במפגש הראשון, עם מלכיצדק, נקראת "שלם" ובשני, בעקידה, נקראת "יראה" ומכאן שמה המלא יראה - שלם. ראה בראשית רבה פרשה נו סימן י: "אברהם קרא אותו "יראה" ... שם קרא אותו "שלם" ... אמר הקב"ה: הריני קורא אותו ירושלים".

¹⁵ טרם שנסיים, אנחנו מבקשים לחזור למדרש הראשון שהבאנו, למפגש אברהם עם אנשי סולמה של צור. "עלי תמר" הוא פירוש לירושלמי שכתב הרב יששכר ב"ר צבי תמר, נולד בפולין בשנת תרנ"ו (1896). למד בישיבות בפולין ובגליציה, וכשפרצה מלחמת העולם הראשונה עבר לגרמניה ואנגליה ושימש שם רב בכמה קהילות. בתרצ"ג (1933) עלה ארצה, ושימש כרב בתל אביב. (מתוך פרויקט השו"ת). פירושי מלאים אהבה לתלמוד הירושלמי ולאריך ישראל.

¹⁶ בקטע זה הוא מצטט את הגמרא במסכת שבת פה ע"א הדנה, לעניין כלאיים, במרחק הנדרש בין צמח לצמח (מלוא קנה זה - לזית, מלוא קנה זה - לגפנים, מלוא קנה זה - לתאנים) ומקשרת דין זה לפסוק: "לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים" (דברים יט יד). ראה דברינו [לא תסיג גבול רעך](#) בפרשת שופטים, שם הארכנו לדון בגמרא זו והסובבים אותה. הוא שואל איך מסתדר הלימוד של דיני הסגת גבול והרחקה של שדה משדה מהכנענים עם מצוות התורה להתרחק מהם ועם הפסוק: "ובחוקותיהם לא תלכו"? ותשובתו שם היא: "שאסור ללכת בחוקותיהן המתועבים בנוגע לאמונות ודעות מדות ומוסר, אבל אין בכלל הזה לעשות כמעשיהם באמונות ומדע בנוגע לארכיטקטורה אגרונומיה ובוטניקה, ואין בזה משום דרכי אמוריים וחקיקי מעשה כנען. וזה מה שאמרה הגמרא שבנוגע ליניקת הזרעים, יש לקבל אשר גבלו ראשונים האמוריים והחווים באגרונומיה ובוטניקה בידיעתם הגדולה והמנוסה בטיב בארץ ועל פיה תיקבע ההלכה". והוא מוצא במדרש בראשית רבה בו פתחנו, אסמכתא וקישור כל תכונות הארץ ואיסור כלאיים עם אברהם.

¹⁷ הגמרא במסכת שבת שהזכרנו בהערה הקודמת.

¹⁸ בחירת אברהם בארץ כנען והבנתו שזו "הארץ אשר אראך", קשורים לאופן שבו עיבדו החקלאים הכנענים את אדמת הארץ, הרבה לפני שבני ישראל באים לנחול אותה. מה שאברהם רואה הם חקלאים המעבדים את האדמה תוך הקפדה על חוקי הטבע (מה שטח המחיה של כל צומח שהוא הבסיס למצוות כלאיים) ועל חוקי החברה (שלא להסיג גבול רעך). לא להסיג גבולות טבע וחברה. והדברים עוברים גם לימי כיבוש הארץ בימי יהושע (ובית שני), כפי שעלי תמר כתב שם: "ואכן כשכבש יהושע את הארץ לא שנו שמות הערים והנהרות ונשארו שמותם שקראו להם הכנענים כמו יפו חברון יריחו באר שבע הירדן הירקון ועוד ... ולא אמרינן שיהיה בזה משום ואבדתם את שמם מן המקום ההוא כמ"ש בע"ז שלהן ומשמשיהם. מפני שמה שאמרה התורה ובחוקותיהם לא תלכו, אין בזה משום בחינת נקמה כמו שעושים כמה כובשי ארצות, אלא מפני שהם היו מושחתים באמונות ודעות ובמידות ובמוסר. אבל בידיעותיהם המדעיות והטכניות בהתאם לטבע ופיתוח הארץ וכן בנוגע להשמות העתיקים, אין בכלל הזה. אדרבא, אמרה התורה: ארץ כנען לגבולותיה ולא תסיג גבול אשר גבלו ראשונים". וכשהוא כותב את הדברים בשנות השלושים של המאה העשרים בתל אביב, אין ספק שהוא מתכוון גם לימינו. מעשה אבות, סימן לבנים.